

Nove knjige

Nikola Marušić, *Historija fotografije u BiH do 1918., Foto-savez Bosne i Hercegovine, Tuzla 2002.*

Knjiga autora Nikole Marušića, koju nam je pod naslovom HISTORIJA FOTOGRAFIJE U BOSNI I HERCEGOVINI DO 1918. GODINE priuštio i ponudio FOTO-SAVEZ BOSNE I HERCEGOVINE, kao izdavač – fascinantna je kulturni čin/pojaava čija se značenja i smislovi multipliraju.

Pod jedan: kao plod tridesetogodišnjeg rada doajena bosanskohercegovačke fotografije NIKOLE MARUŠIĆA, ona dolazi iz vremena s kojim smo pa skoro izgubili svaku vezu, a tako pouzdano faktografski i kulturološki nedvosmisleno svjedoči, mosti i obasjava vrijeme do prije 85 godina, tj. 150 godina unatrag, od ukupno 160 godina koliko dugu povijest uopće fotografija bilježi. Naime, fotografija se u Bosni i Hercegovini pojavljuje desetak godina od trenutka njezinog tehničko-tehnološkog rođenja.

Možda i nije bez rezona na ovom mjestu se prisjetiti kako fotografija nastaje, u trenutku kad je veoma živa misao sjajnog G. W. F. Hegela, 1770.–1831., o *kraju umjetnosti*. Ova filozofema je puno okretana, obrtana, kritikovana *slijeva* i *sdesna*, ali je u susretu s tehnološkom civilizacijom zauvijek zadržala nešto od svoga smisla. Mada vidimo kako, tehničko-tehnološki producirana i uslovljena, fotografija ipak opstaje kao kreativna čovjekova mogućnost, jer istu u cjelini baš čovjek čini mogućom. Naravno, tu i takvu tehničko-tehnološku projekciju mogućnosti susretanja čovjeka i umjetnosti, Hegel i nije morao pro-

mišljati, usprkos tome što je razumljivo uočavao i promišljao kraj jedne koncepcije.

Drugo: čini se iznimno uzbudljivim, što su ova knjiga i fotografije u njoj danas istinitije i stvarnosnije od svega što znamo o sebi u vremenu do 1918. godine. To ide do one granice na kojoj cijela pojava ove knjige odiše svojevrsnom harizmom, jer riječ je o prostoru i vremenu kroz koji smo i mi prošli do u ovaj čas. Istinite tako, fotografije funkcioniraju i kao umjetnička opcija, jer istina je ne samo imanentna, već i prva stavka svakog umjetničkog čina, njegovog jezika, sadržaja, forme i smisla. Ma s kakvim razlozima pravljene: kao portreti, zabilješke s putovanja, razglednice, fotografije za uspomenu, porodične fotografije, ilustracije za novine i časopise, kolekcije za izlaganje, danas su neupitan podatak više. Vrijeme koje je prošlo fotografije čini stvarnim i stvarnijim od nas samih, od svake naše misli usmjerene na i u vrijeme u kojem su nastale.

No, sa stanovišta umjetničkog sadržaja, ove fotografije ispunjavaju i brojne druge uslove, pa ćemo o tome kasnije još nešto reći.

A, tako jednostavno, moglo se dogoditi da uopće ne dođu pred naše oči! Jer, priređivanje ove knjige, prikupljanje građe i pisanje trajalo je duže od trideset godina. Potom, dovršivši ovaj teški i odgovorni posao, autor je umro, 1994. godine u Sarajevu, i građa je imala sve izgleda da nestane u bezumlju rata. Čak je došlo do njezinog djelomičnog oštećenja.

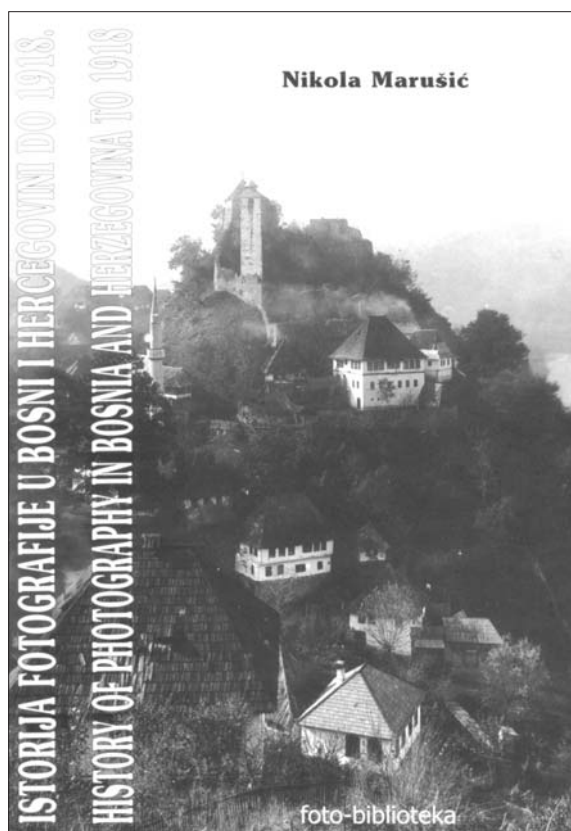
Ustvari, ova knjiga brižljivo i zauvijek čuva brojne detalje s bosanskoga palimpsesta. Jer, Bosna jeste palimpsest. Svi koji su dolazili, ili su imali nešto što smatraju silom, dobijali su, a nerijetko gajili i trajniju želju: da s lica Bosne sastružu sve druge i upišu sebe. No, i mitski je imanentno palimpsestu da u po-

sljednem, tj. konačnom vidu – trajno čuva i sve prethodne zapise. Zatim, pamtimo i u sopstvenom iskustvu nosimo: sve istine su samo tako žestoko i osporavane opstale, jer samo istine mogu izdržati sve pokušaje odricanja. Pjesnik je imao običaj reći: *Ono što ostane to je čovjek*. A čovjek je život koji opstaje kao neuništiva istina.

Dakle, da kojim slučajem nije istinita, ova knjiga uopće ne bi bila moguća i, uopće, ne bi je ni bilo, jer vrijeme koje se ispriječilo između građe koju okuplja i čuva, obiluje nemilosrdjem svake vrste, snagom nesmisla koji obesmišljavajući nasrće odasvud.

Baš zato, vrijednost ove knjige u svakom pogledu čini se neprocjenjivom.

Pouzdan, to je znao i mislio, toga je sasvim bio svjestan i doajen bosanskohercegovačke fotografije, sjajni čovjek nepomućene vjere u vrijednost fakata – Nikola Marušić, rođen 1924. godine u Bosanskoj Rači – umro u Sarajevu, ratne – 1994. godine. Tako su mislili i ljudi koji su fotografiji davali sve što ljubav prema toj mogućnosti uvijekovječivanja/svjedočenja i umjetničkog iskaza može dati. Bili su to fotografski umjetnici Šedler, Topić, Cimolo, Arnt-Čeplin, Leo Arnt, Tomlinović, Laforest, Tauš, Simonović i Kurzon. Fotografiju do Bosne i Hercegovine i u Bosni Hercegovini u prvih deset godina posredovali su stranci, ljudi iz Njemačke, Austrije, Poljske, Italije, fotografija je dio tehnološkog progressa koji je posredovala Austrougarska – ma kako je shvatali. Tek u prvoj deceniji dvadesetog stoljeća dobili smo i brojne domaće fotografe: Petrović, Blaho, Cesar, Knežić i Savić iz Mostara, Simović iz Nevesinja, Bogonjić iz Trebinja, Mladenović i

Brašovan iz Travnika, Blažek i Kajon iz Sarajeva, Malinović iz Banja Luke, Cisar iz Bosanske Krupe, Lončarić iz Teslića, Dragović iz Foče i Merčep iz Bileće.

Krećući od *Predgovora* koji je, iako suspregnuto i vrlo odmjereno, što iznimno cijenim, a baš zato vrlo akribično napisao Ozren Božanović, ova dragocjena knjiga ima sve elemente koji je čine značajnim djelom: *Uvod*, pa tekstove kako slijedi: *Bosna i Hercegovina u 19. stoljeću*, *Pojava prvih fotografa*, *Snažan fotografski razvoj poslije 1880. godine*, *Pojava slikara – fotografa*, *Otvaranje fotografskih ateljea domaćih fotografa*, *Formiranje udruženja profesionalnih fotografa*, *Fotografi putopisci*, *Predjeli i arhitektura*, *Fotoreportaže*, *Razglednice*, *Mape i albumi*, *Štampa*, *Knjige*, *Fotoamaterizam*, *Epilog*, a potom i tako dra-

gocjenu aparaturu koja knjizi daje karakter i fizionomiju naučne i iscrpne monografske publikacije: *Napomene, Registar imena, Popis fotografija, Spisak korištene literature, Opis manje poznatih pojmova* i, naravno, *Sadržaj*.

Osim svega, knjiga donosi 208 reprodukcija, a tehnički je realizirana na 300-gramskom *mat kunstdruk* papiru i u smeđem tonu koji čuva patinu i u njoj svu toplinu i nespoznatost jednog davnog vremena i dobro obavljenog, plemenitog fotografskog posla.

Ako svemu tome priključimo činjenicu da cjelokupan tekst u prijevodu, Faruka Ibrahimi-movića, knjiga donosi i na engleskom jeziku – pred nama je visoko-profesionalno realiziran projekat koji zasluhuje najviše ocjene. U našim prilikama i okruženju, ovako brižljivo pripremane i obavljene poslove rijetko vidamo.

* * *

Kad je u pitanju fotografija u toj, da kažemo, najstarijoj opciji na prostoru Bosne i Hercegovine, mada je nužno imati u vidu kako je riječ i o počecima fotografije uopće i kod nas, valja uočiti i priznati kako ona u ovoj knjizi ipak nema uklon od onoga što smatramo i podrazumijevamo pod *kreativnom*, tj. *umjetničkom fotografijom*. Skoro pa se ne možemo ne upitati: kako je to moguće?! Jer, *kreativna fotografija*, ako ćemo ostati kod te nominacije za ono što smatramo umjetničkom fotografijom, usprkos nevjerojatnom tehničkom i tehnološkom razvoju, usprkos unapređenju fotografskih sredstava, inventivnim ljudima i danas – opstaje kao ništa manje značajan izazov.

Dakle, ne možemo a ne uočiti kako su fotografije, pravljene prije stotinu i pedeset godina, sa stanovišta likovnosti, kompozicije, ali i drugih čisto likovnih zahtjeva – snimane *lege*

artis, tj. po pravilima vještine koja su odnjevana u klasičnim umjetnostima i njima primjerenim estetskim zahtjevima. Očito je, dakle, fotografije koje donosi ova knjiga svjedoče o tome da su ljudi koji su se bavili fotografijom prije stotinu i pedeset godina znali to što i danas, usprkos svekolikom civilizacijskom progresu većina ljudi i dalje ne zna i sa čime se hrve i gomba, uvijek ispočetka želeći postići rezultat, koji može značiti umjetnički doseg. Naravno, u tome je i sadržaj i čin odricanja potpune istinitosti Hegelove filosofeme *o kraju umjetnosti*.

Oslonjene na simetriju, organizaciju prostora po principu *zlatnog presjeka*, kompoziciju koja rezultira iz tih zahtjeva i odabranog motiva – ove fotografije, načete vremenom i agresivnim kemijskim procesima koje je bilo iznimno teško kontrolirati, i danas blistaju neupitnošću mjere i sadržaja koji čuvaju, kao i visokim estetskim zahtjevima svojih autora u jednom oporom vremenu, koje po sebi, do umjetnosti, možda i nije baš puno držalo.

To što imenujemo ili nominiramo *kreativnom fotografijom* jeste ono što bi se htjelo/moglo nazvati umjetnošću. Znajući kako, uopće uzevši, umjetnost postoji koliko i čovjek, fotografija se javlja kao kardinalno mjesto na kojem možemo otčitati neke značajne spoznaje o umjetnosti uopće i tako o čovjeku *par excellence*.

Ako je u pećini *Altamira* čovjek, onako kako zna, slikao bizone u trku kao svoj san o ulovu, šta je to slikao/fotografirao čovjek koji živi u vrijeme kada je već kao tehničko-tehnološko čudo izumljen fotoaparat i definiran kemijski proces dobijanja fotografije? Pouzdano, i jedan i drugi čovjek, kao predstavnici prethistorije i historije, našli su se ispred životnih prizora svoga vremena. Jedan ponijet snom, drugi zapanjen mogućnošću svjedoče-

nja u času izvršenja smrtne kazne nad drugim čovjekom, ili s potpuno istim/jednakim naumom i ciljem.

Ograničen na osnovne boje, čovjek u pećini *Altamira* ostavljen je samo svojoj vještini i želji da svjedoči o svom lovačkom, tj. stvarnosnom snu, a čovjek s fotoaparatom u rukama i s neizvjesnošću hemijskih procesa za dobijanje *slike* izložen nemilosrđu savlađivanja tih tehničko-tehnoloških ograničenja za dobijanje *slike* historijskog događaja kojem prisustvuje/svjedoči. Dakle, ono što čini krativnim/umjetničkim čin i jednog i drugog čovjeka, jeste ono što ih u njihovom pregnuću nadilazi, prvoga san koji sanja, drugoga okolnosti za dobijanje slike koju gleda svojim očima!

U principu, u suštini/pitanju je sasvim ista pozicija umjetnika, i nakon što su protutnjali mileniji nemilosrđa između te dvije ljudske pojave.

Želimo uočiti i reći kako su čovjek i umjetnost uvijek u istom odnosu, a mislimo kako čovjek nikad, dok ga ima, neće uspjeti savladati nemilosrđe kojim ga posipa hujanje vremena i nada kojom se uporno obmanjuje. Čovjekovo nastojanje da stvori i sistematizira vrijednosti koje će trajati u vremenu i prostoru, čista je zabluda, da ne kažemo: zaluda. Prije svega, zato što čovjek uvijek mora krenuti od sopstvenog života i u svemu: od sasma drukčijih pretpostavki nego njegov prethodnik. Čovjek nikako da shvati kako na raspolaganju ima samo svoju priliku. Nastojeći da ojača svoju poziciju posežući u prošlost i stečena znanja, čovjek, nerijetko, neracionalno troši svoje vrijeme i opredjeljuje se za putove koji nisu njegovi, a koji mu limitiraju domete. Odbacujući tradiciju i tradicionalno, čovjek samo pravi korak u mrak i ne/s/poznato, jer odbacuje ono što živi i što ga živim čini, a

naslanja se na upitno iskustvo drugog čovjeka, pa tako ograničava sopstveno inventivno i kreativno u biću i pristaje da se hrve s okoštalim zabludama odavno umrlih autoriteta.

Već je dugo vrijeme kako se čovjek, uopće uzevši, slabo snalazi. U vremenima u kojima su mu kao djetetu ili odabranom mladom čovjeku pokazivane zvijezde kao daleka konstanta na koju se može osloniti a da suviše ne pogriješi, barem ne puno više nego njegovi prethodnici, čovjek je došao do upućivanja na traljave sistematizacije fiktivnih spoznaja *pa-metnjakovića* koje u njemu porađaju zablude. U suštini, ako nam je do suštine uopće stalo – fotografija kao mogućnost i ova knjiga svjedoče i o tome.

Dakle, ovo je jedna od onih rijetkih, uistinu nam potrebnih knjiga, koje nas svojom nedvosmislenošću oslobađaju ne samo nago-milanih zabluda, već nas jasno upućuju na nas same. Po svojoj suštini, ova knjiga emani- ra iz kulturnocivilizacijskog bića i amalgama koji Bosna i Hercegovina - kao višestoljetna činjenica o zajedničkom životu naroda koji je čine – znači i predstavlja.

* * *

Možda je svemu ovome sjajan dokaz baš ono što radi Faruk Ibrahimović, krećući od digitalnog fotografskog zapisa, a u procesu kompjutorske obrade istog. Ako sutra u nekoj kataklizmi, na čijem događanju čovjek uporno insistira, dođe samo do zaustavljanja tradicionalnih proizvođača električne energije, sve što prave Faruk Ibrahimović i njemu slični kreativci – postat će mit. Upravo zato, umjetničko i mitološko su uvijek imali najstvarniju vezu na mjestu gdje se svaka veza logički i prividno gubi. Možda i najstvarniju na mjestu, na kojem se čovjek uporno nastoji izjednačiti

s *mithosom*, nesvjestan kako mit stvaraju okolnosti koje čovjeka žrtvuju.

Šta je, dakle, umjetnost? – pitaju ove fotografije i ova knjiga.

A to je kao da nas pitaju: ko smo i odakle smo, jesmo li to, uistinu, danas i ovdje mi?!

Zato, pokojnom Nikoli Marušiću zahvaljujemo, a FOTO-SAVEZU i ljudima koji su projekat realizirali, čestitamo. (*Atif Kujundžić*)

Ahmed Aličić, Historiografski članci, Općina Doboj Jug 2001. (Priredio za štampu i predgovor napisao Amir Brka)

Sve čega se mišlju taknem i što mi potom, refleksivno i meditativno ima i može imati smisao Bosne, uspijevam razaznavati i razumijevati tek do izvjesne mjere i to samo kao *fenomen*. Dakle, kao pojave i sadržaje *po sebi*, mada me muči obesmišljavajući karakter ove odrednice do časa u kojem ću razumjeti zbog čega je to tako, odnosno, da tako nije.

Prostor koji imenujemo Bosna i Hercegovina, bolje rečeno poprište u svijetu nevidenog multikulturalizma, opstajao je dokle nam spomenici svake vrste i misao sežu, tek uz tražično visoku cijenu koju je plaćala živa supstanca koja se po Bosni *imentuje*. Iliti: *živi kontekst*, kako voli reći akademik Muhamed Filipović.

Poraznom izgleda činjenica da se to što rekoh, kao viđenje, može i dokazivati. Jer, to što *Svijet* priželjkuje kao svoju suštinu i najviši civilizacijski doseg, *bošnjačku živu supstancu* stavilo je na marginu u sopstvenoj zemlji i tako na periferiju *Svijeta*. Da. Jeste. To mora biti *to*. Potom, *to* traje i dan-danas.

Možda je slična šifra *Rome* učinila apatridima?!

Naime, ravnopravno, još uvijek mogu da se dogode barem dvije stvari: Da Bosna ostane bez Bošnjaka i da Bošnjaci ostanu bez Bosne. Opet, i tek kao *fenomen*, opstao bi jezički prostor, tj. *lingvistički fenomen*. I vječno nesaglasje oko tumačenja imena Bosna, da opet pomenemo mišljenje akademika Filipovića.

No, kako god da pogledamo stvari, vidimo tek *fenomene*.

Da, fenomene koje imamo tek u svojoj svijesti kao *neobične*, ali evidentne pojave. Rijetke, u svakom slučaju. Neslične, takođe. Iznimne, po svemu. I, nezavisne o našem iskustvu. A od nas neodvojive. I nas za njih vezane i srasle u nivou *arhetipa*. I, istrajne u opstajanju i kad ne znamo odakle im snaga. I uvijek na putu svakoj našoj artikulaciji smisla i stvarnosti. Uvijek dio svega.

Pri tome, poimamo: sve to što nas takve tvori, sve što o sebi znamo i što je u nama opstalo, podjednako nas čini kao i sve ono čega više nema, o čemu i nemamo predstavu. Znamo, takva je slika *Usuda* kojim opstaje *živi kontekst* i tračak svijesti o kontinuitetu. Uska i naizgled isprekidana staza, kojom, stigli smo u ovaj čas. I ta, uslovno rečeno *fenomenološka matrica*, potopljena je u mrak i natopljena njime kao crnim *murečepom*.

No, kao i inače, u odnosu prema samima sebi, stvaran smisao može imati samo krajnje nemilosrđe kojemu se možemo izložiti. Naravno, ne iz nekih trivijalnih i mazohističkih razloga. Naime, to što je opstalo još i možemo podnijeti, ali to čega više nema, usisava nas kao crna rupa ništavila. *Sve što nije izgorjelo, opstalo je tek s nadom da zasvijetli*, rekao je znamenit *Pjesnik*. To zvuči kao nešto što

možemo povjerovati, jer mnogo čega odavno nema, ali svjetlosti ima. Mada, po istome autoru, poslije *vatre*, dolazi *ništa*. A Svjetlost ne može biti *ništa*. Kao ni *vatra*, uostalom.

Pa i da kažemo: To što nas očekuje, to čemu se nadamo i što možemo sniti, samo još vatra i može biti. Heraklitovski zvuči, ali pred nama je pa možemo provjeriti. To će reći i da, ako je, po Heraklitu, sve nastalo iz vatre, a vatra daje svjetlost, svjetlost je *sve*.

Ili bolje, preciznije, ali i prostije rečeno: sve u čemu smo opstali, tek žrtva pojedinaca jeste. Planuli u svojoj žrtvi obasjali su naš put. Katarzična snaga i istrajnost njihove vjere i našu vjeru osnažila je i dala smisao našem prisustvu i putu.

Šta je povod i nijet, pa pravim ovoliki i ovakav, donekle i kompliciran, nadam se, ne i nejasan, uvod?

Povod je knjiga *HISTORIOGRAFSKI ČLANCI Ahmeda Aličića*, koje je za štampu priredio i kojoj predgovor napisao je Amir Brka. Nijet mi je, na skroman, ali prihvatljiv, suvisao i jasan način reći riječ o Knjizi, Ahmedu Aličiću i Amiru Brki.

Ova Knjiga i ova dva čovjeka, do sada, svojim djelom opkoračuju pet, a životima tek nepuno stoljeće. To vrijeme, nema sumnje, osvijetljeno u bošnjačkoj optici, opstaje zahvaljujući i njima.

A kako, a zašto?

Tako i zato što oni, treba bez patetike reći, pristaju da budu žrtva u ime mnogih, ako ne i svih, koji su, nerijetko, tek žrtva svojih strasti. Ahmed Aličić, pišući što je pisao i prije nego je rođen Amir Brka. Amir Brka, kao priređivač i pisac predgovora Aličićevih historioografskih članaka, pedeset pet godina nakon

Ahmedove smrti. Naravno, to je tako u mojoj, da kažem, pjesnički intoniranoj recepciji.

AHMED ALIČIĆ, izvanredni mladi čovjek, rođen u Matuzićima, živio je tek trideset jednu godinu. Taj daroviti autor historioografskih članaka nije časio časa bez bošnjačke misli u glavi i pera u ruci. Važno je razumjeti da je pisao s nepogrešivim osjećanjem za bitno kad su u pitanju i Bosna i Bošnjaci. Da, pišući tako, nikome nije pravio štetu. Pisao je s izuzetnim smislom i razumijevanjem kako pojava, tako i društvenog konteksta koji ih determinira i svojim utjecajima artikulira. Prirodno, takav odnos rezultira i primjerenim razumijevanjem povoda i ustanovljenome, pribavljanjem uvjerljive, logične i održive argumentacije. I uspijevanjem u tome.

Ahmed Aličić pažljivo traga za činjenicama i oprezno izvodi zaključke u svojim tekstovima. U svojim razmatranjima on razumijeva interakcijsku logiku miljea, pa ne ostaje na površini priče koja već ima smisao predaje, legende, mita. Na *ugaonim* mjestima predanja, Aličić brižljivo, nesumnjivim darom za detekciju utvrđuje stvarnu vezu s povijesnim činjenicama i historijskim ličnostima, identificirajući realne mogućnosti izvođenja zaključaka. Nervom i refleksom rođenog historiografa, zaranja u dubinu kako bi izronio ako ne biser, a ono zlatno zrnce istine, tračak svjetla, činjenicu, smisao na tragu opstajanja i kontinuiteta prisustva.

U svemu tome, kako u svome predgovoru vispreno opaža Amir Brka, Aličić *uspijeva izbjeći ličnu borniranost događajima i činjenicama* kojima se bavi. Upravo to i jeste mjesto na kojem Aličićevi tekstovi neupitno postaju historioografski članci ili tekstovi kojima se ne može odricati barem izvjesna naučna zasnovanost, autorova dobra obaviještenost i stvarna spisateljska nepristrasnost. Ako imamo u

vidu i činjenicu da su tekstovi nastajali prije šezdeset i više godina, te da ih je pisao relativno mlad čovjek, zastat ćemo iznenađeni pred brojnim tekstovima koje danas pišu i objavljuju uskogrudi i zahlupani autori s očitim *viškom bošnjačkog patriotizma*, ne videći da ispisuju neodržive tirade koje mogu poslužiti samo kao dokazi protiv njih samih, a opstati samo kao šteta i za Bošnjakstvo i islam.

U svojim tekstovima, Ahmed Aličić predstavlja se iznimno istinoljubivim čovjekom, lučonošom koji svojim radom nastoji obasjati dokaze i tako zasvjedočiti svojim djelom. U tom smislu, i ovu knjigu historiografskih članaka možemo gledati kao *šehida, ili Ahmeda Aličića lično, kako se vraća u rodni kraj s knjigom kao glavom pod rukom i hodi putovima svoga zemaljskog življenja*. Ahmed Aličić, nadahnut islamom, u svojoj istinoljubivosti stalno je imao na umu Allaha, dž. š., kao *šehida, ili svjedoka svemu i svima*.

Ahmed Aličić je izuzetno djelatna ljudska i spisateljska pojava. Gdje god je bio i službovao, djelovao je i ostavljao spisateljski trag. Njegov kratki život i njegovo djelo i danas sijaju istim sjajem kao u vrijeme u kojem je živio. Očigledna je činjenica da je Aličić bio čovjek lijepoga općeg obrazovanja, dobre naćitanosti i obaviještenosti, visoke svijesti i etićnosti, zdrave i snaćne ljubavi prema Bosni i Bošnjacima i njihovoj duhovnosti .

Alićićevi historiografski članci, i za današnje vrijeme i shvatanja, pisani su veoma lijepim stilom i biranim rijećima, tako da odišu svježinom i autentićnošću njegove lićnosti i njegovoga pregnuća, plemenite i dobrohotne namjere da se osvijetle prostor i vrijeme radi opće koristi i bez štete po bilo koga.

U tom smislu, on pažljivo konstatira da je Livno hrvatski grad, ali ga zove i Hlivno, kako

to Bošnjaci ćine. Ustanovljava da su 1878. godine u tom gradu ostali pretećžno Bošnjaci, organizirani oko Mahmudbega Bušatlije radi suprotstavljanja aneksiji od strane Austrougarske, poslije Berlinskoga kongresa. On konstatira da *nestale* nebrojene su vakufname, možda i zato da bi se, po našem *dobrom obićaju*, mogli proćerdati mnogi vakufi, ali da predanja ćuvaju imena *vakifa i dobroćinitelja*.

Alićić dokazuje da se iz škrtog i oštećenog tariha iznad džamijskih vrata ili zapisa na bašluku može pouzdano rekonstruirati ono što, reći ćemo, ionako dosta dobro znamo, a ne znamo zbog ćega zaboravljamo i zašto povećavamo svoju samozapitanost.

Ono što posebno ćini snaćnom autorsku poziciju Ahmeda Alićića jeste njegovo neupitno istinoljublje kojim bez zazora iznosi i predočava ćinjenice koje se vrlo intimno tiću i same sušćine bošnjaćkog bića i odnosa bošnjaćkih susjeda prema njima. Govoreći o jednom od najvećih dobrotvora i vakifa Gazi-Husrevbegu i šumama koje mu je Sultan darovao na planini Krnjin i u njezinoj okolini, Alićić bez zazora iznosi i podatak da su Gazi-Husrevbega kršćani zvali *Usrenbeg*. I, zbog ćega bi zazirao? Oni tako govore i danas i s još više ironije i cinizma o svakom Bošnjaku koji nešto znaći, a to znaći o svakom po spisku! Alićiću je sasvim jasno da je u pitanju konstanta *njihovoga* odnosa prema Bošnjacima uopće. Govoreći o austrougarskom *prijekom sudu* u Maglaju, on navodi podatke da su Austrijanci preko mezarova, najćešće na pravdi Boga strijeljanih ljudi, tek radi odmazde, pravili ceste! Tako su Bošnjake odvajali od njihovih šehida.

To je tako i danas, kad uništavajući tragove svojih zloćina pobijene ljude, ćene i djecu melju u brćanskoj kafileriji, masovne grobni-

ce zatrpavaju buldožerima ili noću preseljavaju u susjednu državu.

Govoreći o bošnjačkom hajduku, harambaši Zaimu Sultanoviću, neke vrste bošnjačkom Robinu Hudu, Aličić kaže da je u to vrijeme njegovoga hajdukovanja *bila velika kiselina među muslimanima!* A Zaim Sultanović je hajdukujući štitio i Bošnjake i kršćane.

Sjajnim primjerima vjerske snošljivosti, a puno ih navodi, Aličić daje islamski predznak, pa to kur'anskim tekstom i podupire. Aličić bez zazora gleda u lice činjenici o zapuštenosti bošnjačke sirotinje, iz koje se vrbuju prosjaci i nazlobrzi širom zemlje.

Itđ.

Pišući o proklanjanju Lalapašine džamije u Hlivnu, Aličić priča šta je Lalapaša rekao okupljenom narodu: *Neka prođe pred džemat i bude imam onaj kome za četrdeset godina nije prošao nijedan ikindijski sunet.*

Kad je vidio da niko ne izlazi, prođe sam naprijed, pa klanjaše prvu džumu u toj džamiji. Lalapaša naredi svome čehaji da poslije džume pozove ljude na gozbu.

Čehaja stade ispred džamije, pa prije nego što bi nekoga pozvao na gozbu, upita ga: *Šta je paša učio na prvom rekjatu?* Svrćući one koji su znali tačan odgovor, Lalapaša je imao na gozbi samo tri čovjeka! A sve to, kao i što-šta drugo, jesu stvari koje ne volimo sebi priznati i reći. Međutim, valjda nam je jasno da se upravo u ovim primjerima zrcali stvarna dubina Aličićevog rodoljublja, kao njegova istinska i najdublja želja da se mijenjamo na bolje. Zatim, samo Istina - odista Njegova je strana i zbog toga je ljekovita.

U Petrinji, 1945. godine, ustaše su ubile Ahmeda Aličića.

U Hlivnu, u kojem je Aličić kao imam najduže službovao, 1945. godine, rođen je Rapko Orman.

Kada je, 55 godina kasnije, pjesnik Rapko Orman pravio svoju knjigu o livanjskim džamijama, *BLAGO POD KUPOLOM*, kao glavni izvor podataka poslužili su mu historički članci Ahmeda Aličića. Ne, odista, ništa nije slučajno. Sasvim druga je stvar što, nerijetko, slabo razumijemo i sebe i događaje. Na članke Ahmeda Aličića, Ormana je 1999. godine uputio Amir Brka.

Itđ.

Čini se da je pravo mjesto, povod i vrijeme, da se kaže još nešto o priređivaču ove knjige i piscu predgovora, spisatelju Amiru Brki.

Rad Centra za kulturu i obrazovanje Tešanj, posebice njegovu izdavačku djelatnost, već petu godinu, kulturna javnost Bosne i Hercegovine ne samo da gleda već i kvalificira kao *čudo*. Možemo reći: Neka im bude! Mada je strašno što je to tako.

Takva kvalifikacija, u svakom slučaju, više svjedoči o *čudu* bosanskohercegovačke kulturne javnosti. Ili o tome da je ta javnost odista *čudovišna*, kad već ne razumije rad i rezultate angažiranja pisca Amira Brke i tešanskog Centra kojemu je on direktor.

Ali, stvar je u tome da tu nikakvoga čuda nema!

Tek, gola stvarnost je da u Tešnju postoji, živi i radi čovjek i pisac Amir Brka koji, slijedeći sopstveno znanje, savjest i osjećanje, gura svoj stav o kulturi i izdavaštvu u okviru poslova koje svakodnevno obavlja.

Nema sumnje, i da je na čelu Centra čovjek koji za pet godina nije objavio ni jednu knjigu, možda ni mi, kao ni pomenuta bosan-

skohercegovačka *kulturna javnost*, ne bismo uočili da nam taj čovjek smeta, a knjiga nedostaje. Kod nas, to može i tako. Baš, kao što postoje oni koji kažu: Ma, šta će mu sve te knjižurine?!

No, uistinu, neuporedivo veći broj je onih koji znaju vrijednost Brkinog angažmana i koji ga odobravaju, pa i podržavaju. To što Amir Brka radi, ionako niko i nikad neće moći da mu plati ili uzvрати. Kad bi već postojala takva osoba, bila bi značajnija od Amira Brke. Ovako, neka svako sam napravi ran-glistu i ne mora nikome reći šta misli.

Zar i to nije fenomen?!

Kako da ne - rekao bi moj bivši prijatelj, danas profesionalni četnik, u konstantnoj obavezi da dokazuje svoje četničko opredjeljenje. Baš, kao što je fenomen, da u čaršijama širom Bosne i Hercegovine postoje centri za kulturu koji imaju direktore, da ti centri nerijetko imaju i značajnija sredstva i potencijalno bolje pretpostavke i uslove za rad, ali da im nije ni na kraj pameti da objavljuju knjige i razvijaju izdavačku djelatnost. Oni grickaju to što im je dato i čekaju sretnija, penzionerska vremena. I to nije čudo. Ljudi su takvi.

Ali čudo jeste, ako već, i to nije *fenomen*, da pomenuta bosanskohercegovačka *kulturna javnost proglašava čudom stvarnost angažiranja tešanjskog Centra za kulturu i obrazovanje pod rukovodstvom pisca Amira Brke, a ne proglašava čudom stvarnost odsustva sličnog angažmana u drugim centrima za kulturu širom BiH!*

Shvatimo, dakle, gdje je nastala zbrka i pometnja.

Naravno, tamo gdje je tako kako jeste *artikulirana bosanskohercegovačka kulturna stvar-*

nost, tj. u nivou pomenutih centara za kulturu, obrazovanje i informiranje koji ne proizvode kulturna dobra!

Pogledajte, kako je u tom proglašavanju *čudom* sadržana strašna zamjena teza i bespri-zorna laž! Jednu plemenitu sadržinu i inventivni angažman čudom proglašavaju *oni koji predstavljaju čudo ljenosti i odsustva svake invencije i kreativnosti*. I hajde što govore to što govore, već i sebi uzimaju pravo da budu instanca koja vrednuje!

Ne može čovjek, a da se ne upita zašto je to tako.

I da od svega toga ne osjeti umor i mučninu.

I neku vrstu beznađa zbog tolike i takve indolencije.

Uglavnom, nastojim govoriti činjenicama i o činjenicama, ali postoje ljudi koji to rado proglašavaju neosnovanim optimizmom. To zvuči isto kao da kažu da i nisam baš inteligentan i pri čistoj pameti, jer uporno istrajavam u nečemu što im izgleda čista fikcija. Jer, oni su realni!

Tada im kažem da odista vidim kako se mijenjaju Bošnjaci. Na pravom mjestu i u pravom, pozitivnom smjeru. I, kako se to ne odnosi na njih koji tako misle!

Naprimjer:

Zar se ne možemo iskreno poradovati, jer, eto, imamo i općine koje, čak i kao izdavači podržavaju ovakve projekte kakav promoviramo? Naravno, mislim na općinu Doboj Jug.

Pa ću na ovom mjestu pokušati da napravim malu reminiscenciju ili obasjanje, koje bi moglo pomoći da cijelu stvar situiramo na pravo mjesto.

Nekom prilikom, čuo sam da to kaže, a ne znam da li je to i napisao, prof. dr. Enes Kujundžić, direktor Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine: *Bošnjaci su narod, koji za razliku od svojih susjeda ima ve-like probleme s povijesnim kontinuitetom...*

Priznajem, porazila me preciznost tog dijagnosticiranja!

Učinilo mi se da sam čuo upravo ono što mislim a ne uspijevam formulirati. Kako da ne, mislio sam dalje sam. Pa, taj odnos prema sopstvenom kontinuitetu kao i sam kontinuitet uspostavlja se u nacionalnoj državi, koju Bošnjaci nikad nisu imali!

Naravno, molim da razumijete, da danas i ovdje, lično i posebno politički ne zagovaram nikakav program niti projekciju. Sve što želim je baciti malo svjetla na to mjesto, kao bolno čvorište u bošnjačkoj supstanci. A to mjesto u razmišljanju je poput trenutka u kojem, što bi rekao drugi pjesnik: *Puca zora, evo dana!* Tu ne samo da sviće svijest o problemu, već bivaju obasjana i druga, ne manje zanimljiva pitanja.

Pa mislim: Tačno. Bošnjaci imaju probleme s povijesnim kontinuitetom svoga bića, ali taj kontinuitet imaju, jer kako bi, inače, stigli u ovaj čas?! Potom, ni odnos njihovih susjeda ne može im poslužiti kao model. Jer, Bošnjacima ne treba takav, što da ne kažemo, *autoritaran* odnos. Njihova *susjedska* nesmiljenost, nepopustljivost, isključivost, taman je u nivou u kojem su artikulirane i pretenciozne i njihove nacionalne velikodržavne ambicije. Njihov neljudski trag vodi do tog fiktivnog cilja.

Ali, svakome svoje...

Evidentno, taj odnos prema sopstvenom kontinuitetu kod Bošnjaka, sve više pretvara

se u njihovu samozapitanost upravo zato što je odnos njihovih susjeda, zajedno sa Bošnjacima - konstitutivnih naroda, tako agresivan i isključiv. Bošnjaci dosežu svijest o tome da, za razliku od drugih, niotkuda nisu došli i da su autentična supstanca ovdje, oduvijek, sada i zauvijek. Drugi mogu mislit što hoće, a to što misle i čine, to se vidi i zna.

Ahmed Aličić i njegovi *HISTORIO-GRAFSKI ČLANCI*, Bošnjacima daju za pravo. A Amir Brka, kao priređivač knjige i pisac predgovora to bjelodano zna. Izdavač, općina Doboj Jug i ljudi tamo, takođe. Dakle, i ako je u pitanju moj optimizam, stvarnost je takva.

Činjenica, da odnos prema sopstvenom povijesno-duhovnom kontinuitetu, kad je već uspostavljen, funkcionira kao podsvijest i nagon, kao svijest i primjerena joj svjesna djelatnost, ali da postoji i opstaje bez manifestacija, nije moguća. Pri tome, manifestacijom smatram i svjesno zatomljavanje reagiranja, i naizgled, zanemarivanje refleksa koji se javlja.

Taj odnos osnovna je sadržina neuništivog karakterističnog znaka, sadržina šifre po kojoj se odista razlikujemo. To je kuća u kojoj opstaje biće naroda i znak koji samo donekle razotkriva jezik, da parafraziramo filozofa Martina Hajdegera.

Ili, jedan drugi primjer.

Čini se, 1983. godine, Gojko Tešić - tada urednik beogradske *Književne reči* i Ljubomir Ršumović - *dečiji pesnik i slobodan umetnik*, kao priređivači i urednici stali su iza projekta objavljivanja sabranih *delo* Slobodana Jovanovića (1869.-1958.). Pošto postoji još jedan, za njih, takođe, veoma značajan S. J. A., želim reći da je ovdje riječ o Slobodanu Jovanoviću pravniku, historičaru, sociologu, briljantnom esejisti, historičaru književnosti, pozorišnom

i književnom kritičaru, osnivaču *Srpskog književnog glasnika* te predsjedniku jugoslavenske vlade u emigraciji 1942.-1943. godine. Riječ je o čovjeku koji je ignorirao socijalističku ideju i koji je smatran ideologom građanske klase, a kao piscu - najistaknutijem predstavniku tzv. *beogradskog stila*.

Kada su, dakle, prije dvadesetak godina objavljena sabrana djela pomenutog pisca, graknula je cjelokupna jugoslavenska komunistička javnost. Kao: kako i zašto štampati djela tog četnika? Koliko se sjećam, niti se kome odista nešto dogodilo, a niti se ko od Srba opravdavao i osvrtao na to graktanje, ili se, ne daj Bože *nasekirao*.

No, još deset godina ranije, u dvije luksuzno opremljene knjige, objavljena je, *SRPSKA KNJIŽEVNOST KOSOVA*. Ne znam, ili se ne sjećam da je to iko živ zapazio. A znamo šta se događalo u Hrvatskoj, ili Sloveniji i Makedoniji, koje su kao argument za istrajavanje na povijesnom, nacionalnom, duhovnom i kulturnom kontinuitetu imale stvarnost drugačijega jezika. Naravno, svi ovi primjeri samo se međusobno dopunjavaju i potvrđuju. Pa i svjedoče, da postoje kulture i književnosti manjih etničkih grupa i zajednica: Albanaca, Goranaca, Bošnjaka, mada im je bio cilj reći: da sve što je manje od njih, nema nikakvoga značaja.

Tako se i dogodilo da se počnu i međusobno potirati. Pa su Slovenci *postali austrijski konjušari i kukavice*. Hrvati *ustaše*. Crnogorci - *Srbi*, jer im je Njegoš tako lijepo pisao: *odža riče, na ravnom Cetinju*. Albanci su proglašeni *iredentistima* na sopstvenom tlu! Muslimani *Turcima*, a zajedno sa Makedoncima i *nepostojećim narodom*, itd.

Zašto to nabrajam?

Svako izdvajanje najteži i najružniji oblik je nasilja, koji čovjek može učiniti. Imao sam sreću poznavati sjajnog čovjeka, hafiza Hussein ef. Mekića, koji je volio reći: *Ideja Mevluda je Njegova ideja o Jednoći. Oni koji se izdvajaju, grešniji su od nasilnika i da su moji, bio bih protiv njih... Allah, dž. š., više voli nasilnike, nego one koji bi htjeli biti sami...*

Naravno, naše razumijevanje kontinuiteta drugačije je i nije uporedivo s *njihovim*, jer oni u našem shvatanju kontinuiteta postoje, a u svome opstaju sami. Ako to, već, tako shvaćeno, nije njihovo izumiranje, ne znam šta je.

Ovo govorim, kako bih objasnio, da u mome razumijevanju stvari, knjiga *HISTORIOGRAFSKI ČLANAK Ahmeda Aličića* tipično je bošnjačka svjetlost na tragu bošnjačkog povijesnog kontinuiteta, u kojemu se mogu i drugi ogledati.

Zato, realizaciju ove knjige najsrdačnije čestitam priređivaču i autoru predgovora - piscu Amiru Brki, kao i ljudima iz općine Doboj Jug, koji su, kao izdavači, stali iza ovoga projekta. (*Atif Kujundžić*)

Avlija, Zbornik radova Bošnjačke zajednice kulture "Preporod", Općinsko društvo Gračanica, broj 1., godina 2003., BZK "Preporod" Gračanica

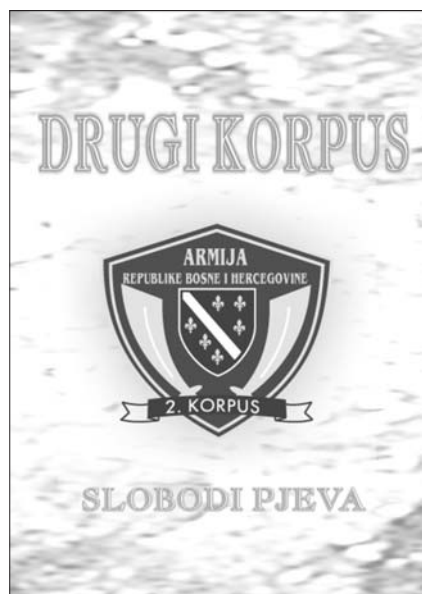
Publikacija je svojevrsna smotra odabranih literarnih i likovnih radova najaktivnijih članova gračaničkog "Preporoda", koji je u prošloj godini imao zapaženu aktivnost, posebno u oblasti književnog stvaralaštva. U Zborniku su predstavljeni sljedeći pjesnici: Mevludin Spahić (5 pjesama), Amir Mašić (2 pjesme), Muhamed Dautović (1 pjesma), Atif Brkićević (2 pjesme), Ramo Softić (1 pjesma), Safet Begović (1 pjesma), Alma Čajić (2 pjesme),

Fikret Ahmedbašić (1 pjesma), Seada Delić (3 pjesme), Muhidin Bećirović (3 pjesme), Din-ka Silajdžić (3 pjesme) i Fatima Selimović (1 pjesma). Pored pjesama, Mevludin Spahić se pojavljuje i sa jednim dramskim tekstom pod naslovom "Srce Bosne", te kritičkim osvrtom "Povodom jedne promocije", a pjesnikinja Nisveta Kantardžić sa kratkom pričom "Krik majke". Omer Nurikić je autor kratkog priloga, čija se poenta ističe u samom naslovu "Pisati ili ne (ili jedno književno iskustvo)". Publikacija je ilustrirana slikama koje potpisuju gračanički slikari amateri: Enes Imamović, Refka Čajić, Fikret Mehinović, Amira Tata-ragić – Salkić i Satka Brkić. U rubrici "Kritika" Mevludin Spahić je predstavio i pet sti-hobirki koje su tokom 2002. godine izašle u izdanju Bošnjačke zajednice kulture "Preporod" u Gračanici: Ismet Suljić Ičo "Od izvora pa do ušća", Atif Kujundžić "Poruka istine", Saiba Šabić – Skelić "Uz čarobnu kutiju", Hajrija Bećirović "Kazivanja iz tame" i Nisveta Kantardžić - "Prozori srca".

Zbornik potpisuje Mevludin Spahić, urednik i Redakcioni odbor u sastavu: Mehmed Nurikić, Hasan Puškar, Seada Delić, Ismet Suljić i Omer Nurikić.

Hasib Mušinbegović, Osman Kavazović (priređivači), "Drugi korpus slobodi pjeva" (pjesme), Udruženje građana za očuvanje tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1993.

Ova knjiga štampana je u povodu 10. godišnjice formiranja 2. korpusa Armije RBiH i prva je u planiranoj ediciji „Ko pjeva, zlo ne misli“. Donosi patriotske pjesme nastale u zoni odgovornosti 2. korpusa Armije RBiH, kao i pjesme koje su nastale na drugim

područjima, a koje su borci ovog korpusa rado pjevali (ili recitali). Pjesme podsjećaju na jedno teško, ali slavno i dostojanstveno vrijeme, vrijeme odbrambeno-oslobodilačkog rata protiv agresije, u kojem je Armija naroda žrtve, naroda određenog za nestanak, uzvratila borbom za slobodu, pjevajući pjesme koje u sebi ne nose poziv na osvetu, na mržnju, nego – naprotiv, koje imaju jasan poziv na suživot i poštivanje općeljudskih vrijednosti – približavajući se tako najvišem civilizacijskom idealu snošljivog i otvorenog društva. Za većinu objavljenih pjesama poznat je autor i to je u fusnoti naznačeno. Pjesme za koje se nije mogao utvrditi autor, ostale su nepotpisane. To je, svakako, manja greška nego upisivanje neprovjerenih činjenica.

U objavljenim pjesmama se pominje mnoštvo značajnih datuma, likova, predjela, jedinica. Za većinu je u fusnoti dato kraće objašnjenje njihovog značenja.

Knjiga se sastoji od 21 dijela. Kao najava za svaki dio knjige dat je kraći uvod o doprinosu dotične općine u odbrambeno-oslobodilač-

kom ratu protiv agresije, tok transformacije jedinica koje su na tom prostoru postojale i slično. Svaki dio je sastavljen od tekstova pjesama, prigodnih fotografija i ratnih amblema jedinica (grbova i ratnih zastava). Kako je u toku svog postojanja 2. korpus Armije RBiH imao nekad veću, nekad manju zonu odgovornosti, to je i ova knjiga obuhvatila teritorije općina, ne samo današnjeg Tuzlanskog kantona, nego i neke općine Zeničko-dobojskog kantona.

U knjizi je objavljeno 379 pjesama, 281 fotografija, 117 ratnih amblema jedinica. Objavljeno je i 38 mapa, koje bi čitaocu trebale da olakšaju snalaženje u prostoru o kojem je riječ.

Paradoksalno, ali istinito.

Deset godina od početka agresije na Bosnu i Hercegovinu, bosansko društvo je suočeno sa imperativom da se sve, ne samo oprost, nego i zaboravi. Rijetko se ko usudi javno pustiti neku ratnu patriotsku pjesmu. Možda i sami zaziremo od tog smrtonosnog i ponosnog vremena. A možda smo te pjesme i zaboravili. Ko zaboravlja svoju historiju, ko se ni na svojim greškama ne umije „dozvati” pameti – rizikuje da mu se ta historija ponovi. *(Iz predgovora priređivača)*

Himzo Duraković, Osnovno obrazovanje u Malešićima 1950. – 2000., Osnovna škola Malešići, 1993.

Autor je uložio izuzetan napor, prikupljajući nepotpunu i rasutu građu o Osnovnoj školi u kojoj je, kao učitelj, proveo najveći dio svog radnog vijeka. Dobili smo zanimljivo dokumentarno štivo, koje može poslužiti kao izvor za neka buduća proučavanja i istraživan-

ja društvenih kretanja na području koje je ta škola “pokrivala”. Pola vijeka jedne škole značajan je “komad” vremena u kojem je “imala kad” udariti snažan pečat na selo, na sredinu, na generacije koje su izrastale u njenim klupama. Knjiga donosi obilje podataka o razvoju Osnovne škole u Malešićima: od 1950. godine (kada je izgrađena i otvorena prva četvororazredna osnovna škola), do izgradnje nove zgrade 1962., i otvaranja prvog odjeljenja petog razreda 1963. godine, te konačnog prestanja četvororazredne škole u osmoljetku školske 1972/73. godine. Ispisana su i imena učitelja i nastavnika kao i imena svih generacija učenika koje su “prošle” kroz tu školu. Stoga se ova knjiga doima kao svojevrсна spomenica osnovnog školstva na području tog sela, što je često primijenjen postupak u ovakvim i sličnim publikacijama. Autor je očigledno slijedio istraživački postupak i stvaralački model rahm. Osmana Delića, autora knjige “100 godina narodne osnovne škole u

Gračanici” (1986.). U svakom slučaju, dobili smo na jednom mjestu dokumentovanu informaciju o jednom značajnom segmentu življenja na prostoru Malešića, koja otvara mogućnost za dalja demografska i druga istraživanja i uopštavanja pojedinih historijskih procesa na mikro-planu. (*Omer Hamzić*)